

УДК 902 (433.21)

В.КОНОПЛЯ, Я. ОНИЩУК, В.ФЕДОТОВ

АРХЕОЛОГІЧНІ МАТЕРІАЛИ З ІЗЯСЛАВА НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ

Схарактеризовано матеріали з багат шарового поселення "Іванкова гора", розташованого в північній околиці м.Ізяслава Хмельницької області. Їх датовано часами пізнього палеоліту, енеоліту, бронзового, ранньозалізного віків та першої половини I тис. н.е. Визначено специфічні риси матеріальної та духовної культури населення Верхнього Погориння в зазначений період.

Ключові слова: багат шарове поселення, палеоліт, енеоліт, вік бронзи.

На північ від м. Ізяслава Хмельницької області розташований лісовий масив під назвою Бабина гора. Впродовж тривалого часу територію урочища обстежував місцевий краєзнавець, студент філософського факультету Львівського національного університетом імені Івана Франка В.Федотов. Археологічні розвідки дали важливі результати. Зокрема, на південній околиці Бабиної гори, яку називають Іванцевою долиною, на правому березі р. Горині виявлено багат шарове поселення доби пізнього палеоліту, енеоліту, бронзового і ранньозалізного віків та першої половини I тис. н.е. Зібрані артефакти – крем'яні та керамічні вироби – здебільшого легко датувати на підставі аналогій.

Наймасовіше представлений матеріал трипільської культури. Зокрема, окрім знарядь, виготовлених з кременю та каменю, на пам'ятці знайдено велику кількість нуклеусів, пластин, відщепів та уламків, які свідчать про наявність тут кремене- та каменеобробної майстерні. Аналіз кераміки засвідчує типову для території Волині техніку і технологію гончарного виробництва доби пізнього Трипілья.

Поселення бронзової доби та ранньозалізного часу, відповідно підтверджене матеріалами городоцько-здовбицької, тшцінецько-комарівської культур, могилянської групи ранньоскіфського часу та черняхівської культури. Вони менш численні за кількістю, однак, на загал, є важливим джерелом до вивчення етнокультурних процесів, що відбувалися на території сучасної Хмельниччини в II тис.до н.е.– першій половині I тис. н.е.

АНАЛІЗ КРЕМ'ЯНИХ ВИРОБІВ.

Пізньопалеолітичний комплекс. Вироби доби пізнього палеоліту репрезентують відщепи (18 шт.), січення платівок – 7 шт. і два предмети із вторинною обробкою: кутовий різець на нижній частині поздовжньої платівки розміром 54x25x6 мм (рис. 1,1) та односторонньо ретушована зі сторони спинки нижня частина аналогічної заготовки розміром 39x16x4 мм (рис.1,2). Платівки здебільшого поздовжні, і лише два екземпляри віднесено до типу ребристих. Довжина їх становить 9-14 мм. Артефакти пізнього палеоліту виготовлені з темно-сірого туронського кременю, покритого білою патиною.

Трипільський комплекс як за видовим складом, так і за кількістю функціонально-типологічного інвентаря найвагоміший серед крем'яного матеріалу пам'ятки.

Кінцеві скребки (7 шт.) (рис.1,5,7; 2,1,5,7,8; 3,3) виготовлені на ребристо-крайових (82x34x12, 95x44x11 мм) і поздовжніх (56 x 18 x 15 мм) платівках; на верхніх частинах поздовжніх платівок (48x19x5, 57x42x10 мм) і поздовжньо-крайовому (38x39x8 мм) та ребристо-крайовому (63x49x17 мм) відщеплах. Бічні краї цих знарядь підправлені зі сторони спинок одно- (переважає) і двосторонньою дрібно- та середньофасетковою лускоподібною ретушшю.

Однобічно-ретушовані платівки (4 шт.) виготовлені на ребристій (84x32x10 мм, (рис. 3,8); ребристо-поздовжніх (82x23x8 мм (рис. 2,2), (83x30x11 мм (рис. 1,13) та поздовжньо-крайовому (55x19x 5 мм, (рис.1,8) сколах. Бічні краї ріжучих інструментів (три ножі та одна пилка) загострено дрібнофасетковою лускоподібною і дрібнозубчастою ретушшю, нанесеною зі сторони спинок.

Двобічно-ретушовані платівки (2 шт.) зроблено на поздовжньому сколі розміром (84x34x7 мм (рис.3,7) і нижній частині аналогічної заготовки (50x14x4 мм (рис.2,2). Леза виробів (у цьому випадку ножі) ретушовано у той самий спосіб, що й попередньо описана група знахідок.

Платівки із скісно ретушованим поперечним кінцем (2 шт.) представлені заготовками, утвореними із ребристого (55x23x5 мм, (рис.1,6) та ребристо-поздовжнього – (75x26x10 мм, (рис.1,12) сколів. Перша знахідка нагадує за формою вкладень-трапецію, бо має фасетовану основу. Бічні краї виробу підправлено середньозубчастою ретушшю, нанесеною зі сторони стінки в суцільний спосіб. Поперечний кінець другого артефакту загострено скісно-струменистою, а бічний край – дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю.

Платівки зі стрільчасто-ретушованими кінцями (5 шт.) сформовані на поздовжньо-крайових (54x24x9 (рис.2,9), 79x35x 10 мм (рис.1,14); поздовжніх (51x18x5 (рис.2,10), 85x18x5 мм (рис.3,1) і на верхній частині поздовжньо-крайового (52x23x6 мм, (рис. 2,6) сколів. Одна із знахідок має асиметричний кінець (рис.1,14), а її бічні краї, що формують цей кінець загострено зі спинки та черевця суцільно нанесеною дрібно- і середньофасетковою лускоподібною ретушшю. Робочі сторони інших знарядь (кутові ножі) сформовано дрібнофасетковою ретушшю, що охоплює їхні спинки. Своєрідним за використанням є виріб на зужитому односторонньому вкладні серпа (рис.3,1).

Свердло (рис. 7,3) на поздовжній платівці, що має розміри 38x12x7 мм.

Кутувий різець (рис. 2,3) на нижній частині поздовжньої платівки розміром 95x43x11 мм. Бічний край знаряддя оброблено середньофасетковою суцільною лускоподібною ретушшю.

Фрагмент серпа з трикутним поперечним перерізом (рис. 2,4) розміром 42x21x9 мм надзвичайно рідкісне за формою жнивварське знаряддя, яке продукували пізньотрипільські кременярі на етапі С/ІІ (за класифікацією Т.Пассек). З відомих нам пам'яток цієї культури подібні знахідки наявні в крем'яних збірках поселення Листвин на Волині, де утворюють кількісно витриману серію, та на деяких поселеннях Середнього Подністер'я, зокрема в Непоротові¹. Серп виготовлено з макросколу взаємонапрявленою технікою відокремлення середньо- та великофасеткових сколів, що охоплюють його спинку і бічні грані. Ймовірно, ця знахідка успадковує за формою найпростіші металеві жнивварські знаряддя фінальної стадії енеоліту Центральної та Південно-Східної Європи.

Трикутне у плані вістря стріли (рис. 1,10) зроблене на безсистемному відщепі розміром 38x23x8 мм, бічні краї якого, крім основи, підправлені суцільнонанесеною з двох його площин дрібно- і середньофасетковою лускоподібною ретушшю.

Сокири (2 шт.) (рис. 8,1,4) та їхні заготовки (6 шт.) (рис. 4,1,4,5; 5,1,3; 6,2) представлені цілими екземплярами та уламками, що мають у плані трапецієподібну або прямокутну форми з аналогічним, як у серпа поперечним перерізом. У сокирах частково, пришліфовано леза та ширші грані. Серед цієї групи рубальних знарядь є сокира, виготовлена з уламка (обушкова частина) більшого за розмірами екземпляра (рис.6,3).

¹ Вироби зберігаються у фондах Дубенського краєзнавчого музею Рівненської області та в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

У складі заготовок виділяється лезова частина виробу з увігнутими бічними гранями, що є прототипом мідних сокир, які виробляли в Центральній Європі². На територію Правобережної України вони потрапляли шляхом обміну. Не менш специфічна є заготовка сокири, виготовлена з плитчастої конкреції товщиною 18 мм, на ширших сторонах якої збереглися ділянки поверхневої кірки (рис. 5,3). Розміри цілих форм (121x50x32, 130x53x28 мм) дають уявлення про більш-менш реальні розміри повністю викінчених і готових до вжитку екземплярів. Про техніко-технологічні особливості виготовлення рубальних знарядь свідчать негативи від сколів на їхніх гранях, де поряд із застосуванням подібного до відокремлення платівчасто-відщепових форм з нуклеусів (рис.5,1), практикували взаємонапрявлене сколювання середніх та великих за розмірами відщепів. Перед початком шліфування сокиру піддавали пікетажу – точковому оббиванню виробу для покращення ефективності абразивної техніки (рис.6,2).

Розтирачі (2 шт.) дископодібний (90x67x45 мм) на зужитому сплющено-циліндричному одноплосщинному нуклеусі (рис.6,1) та протилежно-кінцевий (88x52x38 мм) на верхній частині прямокутної у перерізі сокири (рис.7,1).

Крем'яний комплекс доби бронзи і ранньозалізного часу.

До городоцько-здовбицької культури зачислено сокиру (рис.7,4) й уламок вістря на спис (рис.5,2).

Сокира розміром 130x64x39 мм з овальним поперечним перетином має зашліфовані лезо та бічні краї. На одній із ширших граней та на обушку залишилися невеликі ділянки від пікетажної техніки обробки поверхні сокири. Форма рубального знаряддя трапецієподібна.

Уламок вістря з огляду на фрагментарний стан не дає повного уявлення як про розміри цілого предмета озброєння, так і про його типологічну належність. Очевидно, його перо було трикутним у плані з незначно опуклими бічними краями і плавно переходило у насад, не утворюючи чітко окреслених плічок. Розміри збереженої частини вістря — 85x42x13 мм. Описані вище артефакти мають відповідні аналоги на багатьох пам'ятках цієї культури Західної Волині³.

² Черных Е.Н. Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии. – София, 1978. – С. 103-111.

³ Сесиніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тис. до н.е. – Київ, 1974. – С. 109.

Визначення культурної належності інших знахідок, зарахованих до комплексу крем'яних виробів, є проблематичним. Описані нижче вироби використовували практично у всіх періодах доби бронзи та за часів раннього заліза.

Верхня частина заготовки лінзоподібного у перерізі серпа (рис. 2,11), як і середня частина аналогічного жниварського знаряддя (рис. 1,11), які використовували у роботі (заполіровка площин), належать до городоцько-здовбицької або комарівської культур.

Не підлягають конкретному датуванню такі артефакти.

1. Кутовий ніж (52x25x8 мм) на безсистемному псевдоплатівчастому відщепі, який типологічно відповідає платівці зі скісноретушованим поперечним кінцем (рис.1,3). Бічні краї і робочий кінець знахідки підправлено дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю, нанесеною зі сторони спинки в суцільний спосіб.

2. Односторонньо ретушований безсистемний відщеп (28x31x6 мм), функціонально пов'язаний із бічним скребком (рис.1,9). Лезо фасетоване аналогічною ретушшю, як і в попередньому виробі, лише нанесена вона півкруто.

3. Масивне скребло (61x63x15 мм) на поздовжньо-крайовому відщепі (рис.3,5). Лезо сформоване за допомогою півкрутої дрібно- та середньофасеткової лускоподібною ретуші. В аналогічний спосіб підправлено один з бічних країв сколу в районі п'ятки з метою ліпшої (безпечної) фіксації в долоні працівника.

4. Заготовка тесла або клиноподібне знаряддя (55x23x16 мм) на ребристо-поздовжньому псевдоплатівчастому масивному відщепі (рис. 3,4). Бічні краї і частково робочий кінець предмета оброблено середньо- і великофасетковою лускоподібною ретушшю.

5. Двосторонньо ретушований поздовжньо-крайовий відщеп (41x30x 5 мм), для загострення якого застосовано суцільно нанесену зі сторони спинки дрібнофасетковану ретуш (рис.7,2).

6. Лезова частина заготовки лінзоподібною у перерізі сокири розміром 61x48x12 мм (рис.9,12). У складі крем'яного інвентаря пам'ятки є розтирачі (9 шт.), культурно-хронологічна належність яких не складніша, ніж перед цим описані артефакти. Серед них наявні типи кулястих (5 шт.) (рис.3, 6, 4, 2, 6, 4,5), дископодібних (1 шт.) (рис. 8,3) і протилежно-кінцевих (1 шт.) (рис.7,5), що мають діаметри, відповідно, 45, 62, 67, 59, 51, 68, 6(кулясті), 62 (дископодібний) і 92 мм (протилежно-кінцевий).

ВИРОБИ З КАМЕНЮ

Знахідки виробів з каменю кількісно незначні. Вони представлені висвердлиною, утвореною в процесі виготовлення сокири (рис. 4, 3), уламком полірувальної плитки із сірого кварциту з двома увігнутими робочими поверхнями, спрацьованими до лиску, та розтирачі з пісковика (5 шт.). На ушлілій робочій грані абразива помітні нерегулярні жолобки, що залишились від загострювання дрібних виробів, ймовірно металевих. Цю знахідку, вірогідно, треба зачислити до культурно-хронологічних горизонтів поселення, пов'язаних з обробкою бронзи.

АНАЛІЗ КЕРАМІКИ

Трипільська культура.

Матеріали трипільської культури представлені найбільш кількісно. Столову кераміку репрезентує фрагмент верхньої частини грушоподібної посудини цеглястого кольору з добре відмуленої глини. Діаметр шийки горловини становить 18 см, товщина стінок – 6 мм.

Кухонний посуд (решта знахідок) виготовлений з глиняної маси сірого, темно-сірого і сіро-коричневого кольорів, яка має домішку дрібного піску, подрібненого шамоту та мікрочастин слюди. У зламі вона сіра або темно-сіра.

Поверхня кухонного посуду, як зовнішня, так і внутрішня, переважно згладжена. Випал посуду міцний. Посудини в процесі виготовлення обличковували цеглястим, сіро-жовтим, світло-коричневим ангобом.

У складі фрагментованої кухонної кераміки виокремлюються горщики (рис. 9,1,5,10; 10,1,2,4; 11,3,6; 12,10; 13,4,10,11) і миски (рис. 10,3; 11,1,5; 12,2,3,14; 13,2). До горщиків треба, очевидно, зачислити декілька бочків з орнаментом (рис. 9,3,9; 11:2).

Ця група посуду має деякі різновиди. Передусім це широкогорлі посудини з опуклим тулубом та відігнутими назовні вінцями із заокругленим краєм діаметром 29-32 см і товщиною стінок 8-10 мм. Вони декоровані відтисками округлого штампа по зрізу горловини та на переході її в максимально опуклу частину тулуба (рис. 10,2), а також аналогічними візерунками по краю вінця з поєднанням прямокутного штампа, що прикрашає плічка (рис. 10,1).

Профіль інших посудин цієї групи кераміки близький до S-подібного з помірно опуклим тулубом, товщиною стінок 7-12 мм і діаметром відігнутих назовні вінця із потоншеним і заокругленим краєм 16-23 см. Декору підлягали край вінця, шийка горловини й максимально опукла частина корпусу. Один з фрагментів горщика

прикрашено відтисками прямокутного штампа у шаховому порядку. Під ними нанесено три горизонтальні борозенки, нижня з яких стикається з вершинами кутів зигзага, що паралельними сторонами проходить у скісно врізані в глиняну масу лінії (рис. 11,3).

Інший фрагмент зверху має наліпний пружок з округлими вдавленнями, а нижче, на максимально опуклій частині тулуба, – два горизонтальні ряди скісно нанесених овальних відтисків, між якими є відбитки півкруглого («підківка») штампа (рис. 9,9).

Зафіксовано й інші елементи орнаменту: пальцеві вдавлення (рис. 10,4), два подвійні ряди асиметричного трикутного штампа (рис. 11,2), горизонтальний ряд подвійних овальних (рис. 11,6) і півовальних (рис. 12,10) вдавлень, одинарні відтиски шнура. Вони утворюють композицію з горизонтального рядка, від якого вершинами догори опускаються ялинкоподібні відбитки з паралельними лініями (рис. 13,4). Таким різновидом декору, який поєднується з «підківкою», прикрашено уламок максимально опуклої частини горщика (рис. 9,3). Краї посудин орнаментовані овальним у перерізі штампом (рис. 9,1).

Вдалось майже повністю відновити форму невеликого за розмірами виробу з опуклими стінками товщиною 5-8 мм та відігнутими назовні короткими вінцями із заокругленим краєм діаметром 9 см (рис. 13:10).

У групі горщиків наявні екземпляри банкоподібної форми з прямою горловиною, декорованою по зрізу відтисками овального штампа (рис. 9:5), та з відігнутими назовні Г-подібними вінцями, які відразу переходять у корпус (рис. 13,11).

Миски є двох видів: опуклобокi із загнутими до середини потоншеними (рис. 11,1) і заокругленими (рис. 13,2) вінцями та опуклобокi із косозрізаними та незначно потовщеними вінцями (рис. 10,3; 11,5; 12,2,3,14). У перших з них є суцільне покриття темно-червоною фарбою однієї або двох поверхонь, натомість у других - обличкування ангобом, який наносили переважно на зовнішню поверхню посудини.

Миски першого різновиду, як звичайно, не орнаментовані, а другого – прикрашені по зрізу вінць та у верхній частині тулуба горизонтальними рядами шнурового декору, який доповнено округлими і прямокутними вдавленнями, а також скісно нанесеними прямими борозенками.

Доповнюють колекцію кухонного посуду фрагменти ручок, одна з яких має овальний переріз і прикрашена наліпним пружком (рис. 10,5), та нижня частина опуклобокi посудини діаметром 8 см з

плоским денцем товщиною 6 мм, яке плавно переходить у стінки товщиною 4 мм (рис. 13,6).

На поселенні знайдено інші вироби з глини. Це, зокрема, конічне пряслице (рис. 13,1) та три фрагменти зооморфних фігурок. Один із фрагментів належить стилізованій статуетці, що, правдоподібно, мала вигляд паралелепіпеда. Її глиняна маса цеглястого кольору містить дрібний пісок та подрібнений каолін. Основа знахідки прикрашена шнуровим орнаментом у вигляді прямолінійних вдавлень (рис. 12,1).

Другий фрагмент належить пошкодженій середній частині фігурки, орнаментованої паралельними прямими відбитками шнура у поєднанні з відтисками овального штампа (рис. 12,5). Світло-коричнева глиняна маса виробу містить домішку подрібненого шамоту. Поверхня обличкована ангобом цеглястого кольору.

Досить рідкісним видом реальної зооморфної пластини є уламок передньої частини фігурки бика (?), сіро-жовта глиняна маса якої має домішку подрібненого каоліну та рожевої вохри. Знахідка покрита фарбою світло-коричневого кольору. Передні ноги статуетки розділені жолобком (рис. 11,4). Аналоги ліпному посуду, пряслицю та зооморфній пластині відомі з низки досліджених розкопками поселень Західної Волині, передусім з Голишева, Костянця, Листвина та Хорова.⁴

Серед зібраних з території поселення матеріалів виділяються дві знахідки, притаманні культурі кулястих амфор. Вони, на нашу думку, були в складі жертвовного інвентаря, що супроводжував зруйноване земляними роботами поховання цього часу. Одне з них – це долото з темно-сірого туронського кременю. Грані трапецієподібного у плані і прямокутного у поперечному перерізі виробу майже повністю зашліфовані (рис. 6,2). Його розміри становлять 64x19x13 мм. Друга знахідка – фрагмент стінки амфори з колінчастим вушком. Обидві її поверхні коричневого кольору, злам темно-сірого, випал міцний. У глиняній масі є інтенсивна домішка дрібного піску. Фрагмент посудини орнаментовано трьома горизонтальними рядами півкруглих відтисків штампа (так звані копитця), під якими проходять подвійні ряди вертикальних та скошених борозенок, що передають зображення міфічного дерева життя, пошанованого прадавнім населенням Євразії⁵

⁴ Пелецишин М.А. Поселення мідного віку біля сіл Костянець і Листвин у Західній Волині. - Львів, 1997. - С. 48,49,70,72,73;

⁵ Топоров В.Н. К происхождению некоторых поэтических символов (палеолитическая эпоха) //Ранние формы искусства. – М., 1972. - С. 93.

Аналоги цих двох предметів відомі з поховань цієї культури на території Волині та Поділля. Зокрема, близькі до нашої керамічної знахідки елементи декору відомі на посудинах з поховань Зимно Волинської, Вільхове, Миколаїв Львівської, Аршинин, Немня Рівненської, Городниця, Довге Тернопільської областей⁶.

Подібні за формою і технікою обробки долота знайдено в кам'яних гробницях поблизу сіл Глибочок і Хартонівці Тернопільської області.

Городоцько-здовбицька культура

1. Уламок горщика з прямими і відігнутими назовні вінцями діаметром 14 см (рис. 14,2). Глиняна маса сірого-жовтого кольору, містить зерна подрібненого перепаленого кременю та, частково, посічені рослини. На дбайливо згладженій зовнішній поверхні проходить горизонтальний ряд нігтьових відтисків. Товщина стінок 5 мм.

2. Вушко амфори із сіро-жовтої глиняної маси, до якої додано пісок і, менше, посічені рослини (рис. 14,5). Товщина стінок 7 мм.

3. Фрагмент сіро-жовтої стінки верхньої частини опуклобокої посудини товщиною 10 мм зі щільної глиняної маси темно-сірого кольору, до якої додано домішку дрібного піску. Зовнішня поверхня декорована врізними прямими борозенками та відтисками видовжено-трикутного штампа (рис. 13,8).

Тшцінецько-комарівська культура

Уламок вінець S-подібного (тюльпаноподібного) у профілі горщика з потовщенням і відтягнутим назовні краєм (рис. 13,3). Глиняна маса світло-коричнева з домішкою зерен подрібненого перепаленого кременю та посічених рослин. Зовнішня поверхня обличкована ангобом аналогічного кольору.

Культура ранньоскіфського часу (могилянська група)

Ліпний посуд сформовано з глиняної маси цеглястого, сірого, темно-сірого, сіро-жовтого, сіро-коричневого кольорів з домішкою мікрогранул подрібненого шамоту та спорадично посічених рослин. Кераміка досить щільна, доброго випалу. Окремі екземпляри у зламі чорні.

Поверхня, переважно зовнішня, обличковувалась сіро-жовтим, сірим та світло-коричневим ангобом. Здебільшого вона згладжена, рідше – лискована. В поодиноких випадках пролощена тільки внутрішня сторона посудини, що має чорний колір.

⁶ Свешников И.К. Культура шаровидных амфор // Свод археол. источников. – М., 1983. – С. 63, 64, 66, 76, 77.

Типологічно посуд зводиться до трьох форм. Найбільше серед нього S-подібних горщиків з плавним профілем тулуба (рис. 9, 4, 6, 8, 13; 12: 6, 8, 9, 11, 12, 16; 13, 5; 14: 11). Особливості їхнього орнаменту, який головно охоплює верхній край горловини виробів і, менше, основу шийки, передають такі його різновиди.

Декор вінець.

1. Горизонтальний рядок окремо нанесених мініатюрних «перлин» (рис. 9, 8; 12, 9).

2. Рядок горизонтально нанесених подвійних «перлин» (рис. 9, 6).

3. Горизонтально нанесений ряд суцільних «перлин» з наскрізними отворами через кожну (рис. 9, 4).

4. Наскрізні отвори під краєм (рис. 12, 8).

5. Наліпний рельєфний пружок з наскрізними отворами.

6. Край відтягнуто назовні і прикрашено нігтьовими відтисками, під яким проходить сформований пальцьовими заціпами пружок з наскрізними отворами (рис. 12, 12).

7. Край прямий. Під ним наліпний пружок, карбований нігтьовими відтисками, а також прикрашений «перлинами» і наскрізними отворами (рис. 9, 13).

8. Край відтягнутий назовні у вигляді сегментоподібних пелюсток, нижче від яких є карбований пружок у вигляді конічних виступів неправильної форми, розмежованих пальцьовими вдавленнями. Під ними наявні відбитки півсегментоподібного штампа (рис. 13, 5).

9. По краю наліпний пружок з косо напрямленими нігтьовими відтисками. Доповнює орнамент горизонтальний ряд окремо сформованих «перлин» (рис. 12, 16).

10. Пружок з трикутним перерізом та наскрізними проколами, який карбовано знизу зигзагоподібними вдавленнями, а по ребру прикрашено скісно нанесеними насічками (рис. 12, 11).

Декор тулуба посудин.

1. Карбований пружок з овальними наліпами, що приплюснуті пальцьовими вдавленнями (рис. 9, 11).

2. Трикутний у перетині пружок, прикрашений окремо нанесеними пальцевими вдавленнями (рис. 12, 7).

3. Пружок з округлими наліпами (рис. 4, 7; 12, 15).

4. Пружок з прямим зверху і зигзагоподібним знизу краями.

5. Пружок, карбований пальцьовими вдавленнями.

Серед комплексу знахідок привертають увагу усічено-біконічні миски з широкорозхиленими і прямими (вертикальними) вінцями із

загостреним краєм, під яким наліплено «перлини» (рис. 9,2; 12,13) або зроблено овальні вдавлення по ребру тулуба (рис. 14,1), а також банкоподібна посудина (піфос) з рівнозрізаним і відтягнутим назовні краєм вінець у вигляді пружка, декорованого нігтьовими відтисками, нижче від яких наліплені «перлини».

Крім неорнаментованих фрагментів стінок посудин у складі колекції кераміки є поодинокі уламки плоских донець (рис. 14,10).

З культурою ранньоскіфського часу пов'язані:

овальне у плані і плоске у перерізі пряслице діаметром 58x47 мм та товщиною 18 мм, виготовлене із сіро-жовтої глиняної маси з домішкою подрібненого шамоту і посічених рослин (рис. 14,4).

фрагмент сіро-жовтої ложки з темно сірої глиняної маси, що містить включення подрібненого шамоту (рис. 14,3).

Черняхівська культура

1. Округле у плані (34 мм) й овальне у перетині (22 мм) ліпне пряслице з глиняної маси сірого кольору, поверхня якого легко лискована (рис. 14,6). На верхній стороні виробу знаходиться кратероподібна виїмка діаметром 14 мм і висотою 7 мм.

2. Уламок вінець гончарної миски з Г-подібним краєм, виготовленої на слаборотаційному крузі. Зовнішня поверхня згладжена, глиняна маса темно-сіра, щільна, містить домішку піску (рис. 13,7).

3. Уламок нижньої частини згладженої гончарної посудини темно-сірого кольору з кільцевим піддоном денця діаметром 10 см (рис. 14,9).

4. Фрагмент петельчастої ручки гончарного глека темно-сірого кольору з лискованою поверхнею (рис. 14,8).

Отже, археологічними розвідками в урочищі Іванцева долина, відкрито недостатньо вивчені старожитності Верхнього Погориння. Як зазначено вище, там засвідчено сліди перебування общин доби пізнього палеоліту, трипільської, городоцько-здовбицької, тшцинецько-комарівської, ранньоскіфського часу (могилянська група) та черняхівської культур. Артефакти фінальної стадії палеоліту, доби бронзи і першої половини I тис. н.е. нечислені і тому не дають підстав для більш глибокого наукового аналізу, а лише повторюють загальні відомості про історію їхнього розвитку⁷.

⁷ Баран В.Д. Черняхівська культура. – К., 1981. – С. 85-98; Савич В.П. Поздний палеолит Волини // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (каменный век). – К., 1987. – С. 43-65; Свешников И.К. Тшцинецько-комаровская культура // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо). – К., 1990. – С. 80-87.

Масовіше представлені знахідки, пов'язані з культурами трипільського і ранньоскіфського часу. Стосовно трипільської зазначимо, що вони, по-перше, засвідчили наявність її пам'яток в цьому районі Хмельниччини, де вони досі були майже невідомі, по-друге, ще більше конкретизували міграційні процеси пізготрипільського населення, яке рухалось на зламі першої половини III тис. до н.е. із Середнього Подністер'я на лісостепові терени Західної Волині⁸, і, по-третє, збагатили джерелознавчу базу для розкриття окремих сторін виробничої та духовної сфер трипільських племен, які залишили пам'ятки городоцько-касперівської групи⁹.

Щодо крем'яного комплексу зазначимо лише про сировину, з якої зроблено артефакти. На відміну від виробів інших культур, їх виготовляли не тільки з конкрецій туруну південно-західного схилу Східноєвропейської платформи, а й з пластового верхнього альбу (сокира, рис. 8,1) та з жовново-валунчастого нижнього сеноману (фрагмент серпа (рис. 2,4), вістря стріли (рис. 1,10), сокири (рис. 4,5; 8,4) та, правдоподібно, розтирачі (рис. 6,5; 7,1,5; 8,2,3,5)).

В цьому випадку наявність виробів з крем'яної сировини, що локалізовані в басейні середньої течії Дністра¹⁰, свідчить не так про існування обміну серед населення трипільської культури, як про перенесення їх під час переміщення окремих общин городоцько-касперівської групи на нові місця проживання у Верхньому Погоринню. Кількісну перевагу артефактів з туронського кременю можна пояснити не тільки його значно ліпшими петрофізичними показниками, а й значно ближчими покладами в крейдових товщах Мізоцького горбогір'я Волинської височини.

Знахідки могилянської групи, по перше, збільшують ареал її поширення. Зокрема, поселення з Ізяслава є поки що найбільш віддаленим у південно-східному напрямі від основних районів проживання могилянських громад. По друге, уламки ліпного посуду збагачують інформативну базу керамічного виробництва цієї групи, особливо специфіку орнаменталізації посудин¹¹.

⁸ Пелецишин М.А. Поселення мідного віку біля сіл Костянець і Листвин у Західній Волині. - Львів, 1997. - С.114.

⁹ Мовша Т.І. Поздний этап трипольской культуры // Археология Укр. ССР. - К., 1985. - Т. 1. - С. 237-242.

¹⁰ Сеньковский Ю.Н. Литогенез кремнистых толщ юго-запада СССР. - К., 1977. - С. 35.

¹¹ Крушельницька Л.І. Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза. - К., 1976. - С. 72-82; Крушельницька Л.І. Культури раннескифского периода Верхнего Поднестровья // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо). - К., 1990. - С. 146-147.

Отже, багатошарова пам'ятка поблизу м.Ізяслава Хмельницької області є достатньо перспективною для подальших досліджень широкомасштабними розкопками. Це, особливо стосується поселення ранньоскіфського часу з огляду на те, що розкриття матеріальної та духовної культури її носіїв у Верхньому Погоринні пов'язане передусім, з Могилянським могильником, а відомі на сьогодні день поодинокі поселення цієї епонімної групи майже не вивчали планомірними розкопками.

V.KONOPLIA, J.ONYSHCYK, V.FEDOTOV

**ARCHEOLOGICAL MATERIALS FROM MIZIASLAW IN
KHMEL'NYTS'K AREA**

In the article the author characterize materials from multilayer settlement Ivankova hora situated in the northern suburb of the town of Iziaslav in Khmel'nyts'k area. They were established to date back the periods of late back to the periods of late palaeolith, eneolith, the Bronze Age, the early Iron Age and bed sore 500 AD. Specific features of material and spiritual cultures Of Verhnie Pohorynnia in the period specified are determined.

Key words: multilayer settlement, palaeolith, eneolith, Bronze Age.

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2002

Прийнята до друку 16.01.2003

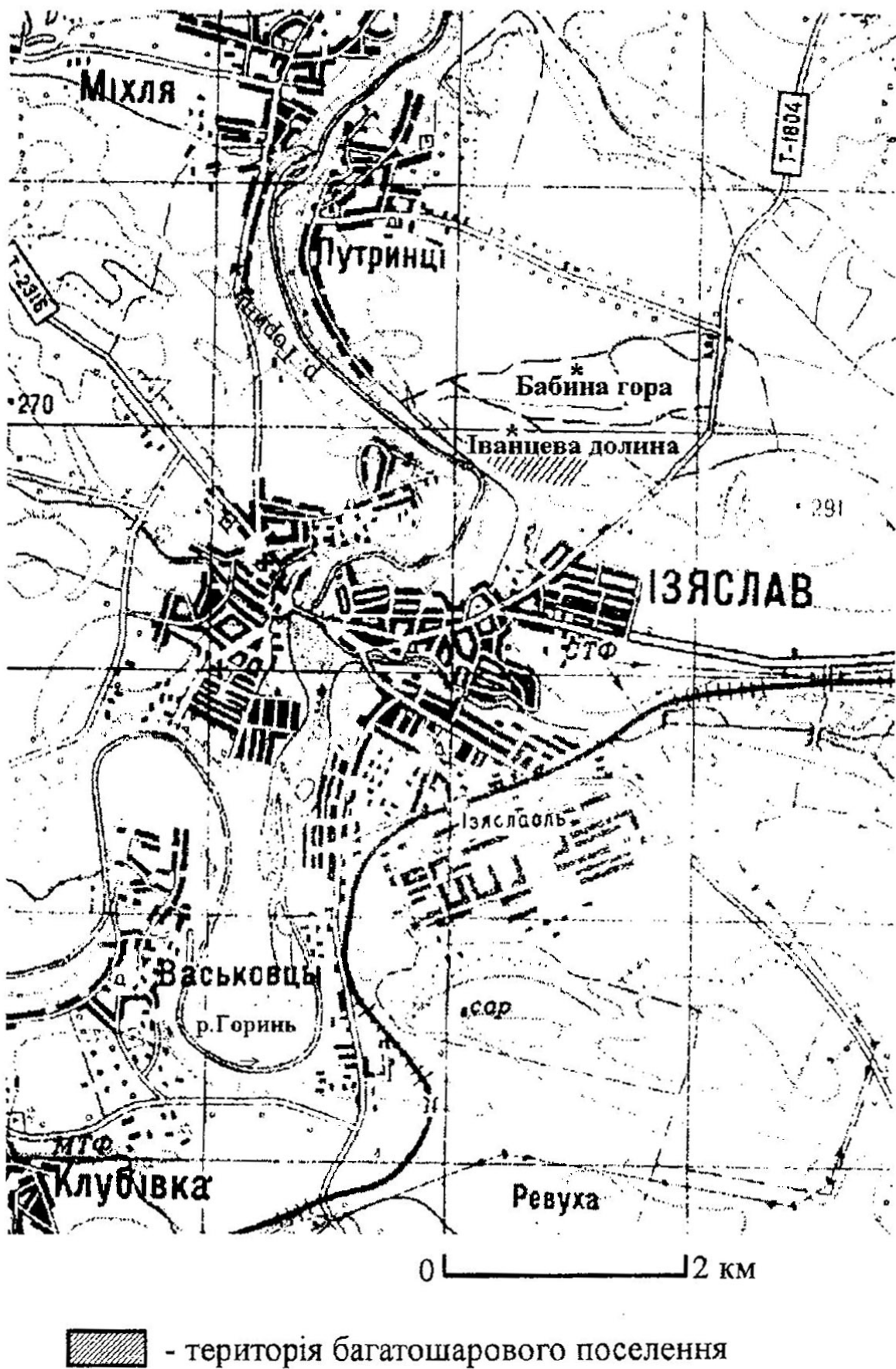


Рис. 1. Карта Ізяслава та його околиць з зазначенням місця знаходження пам'ятки "Іванцева долина".

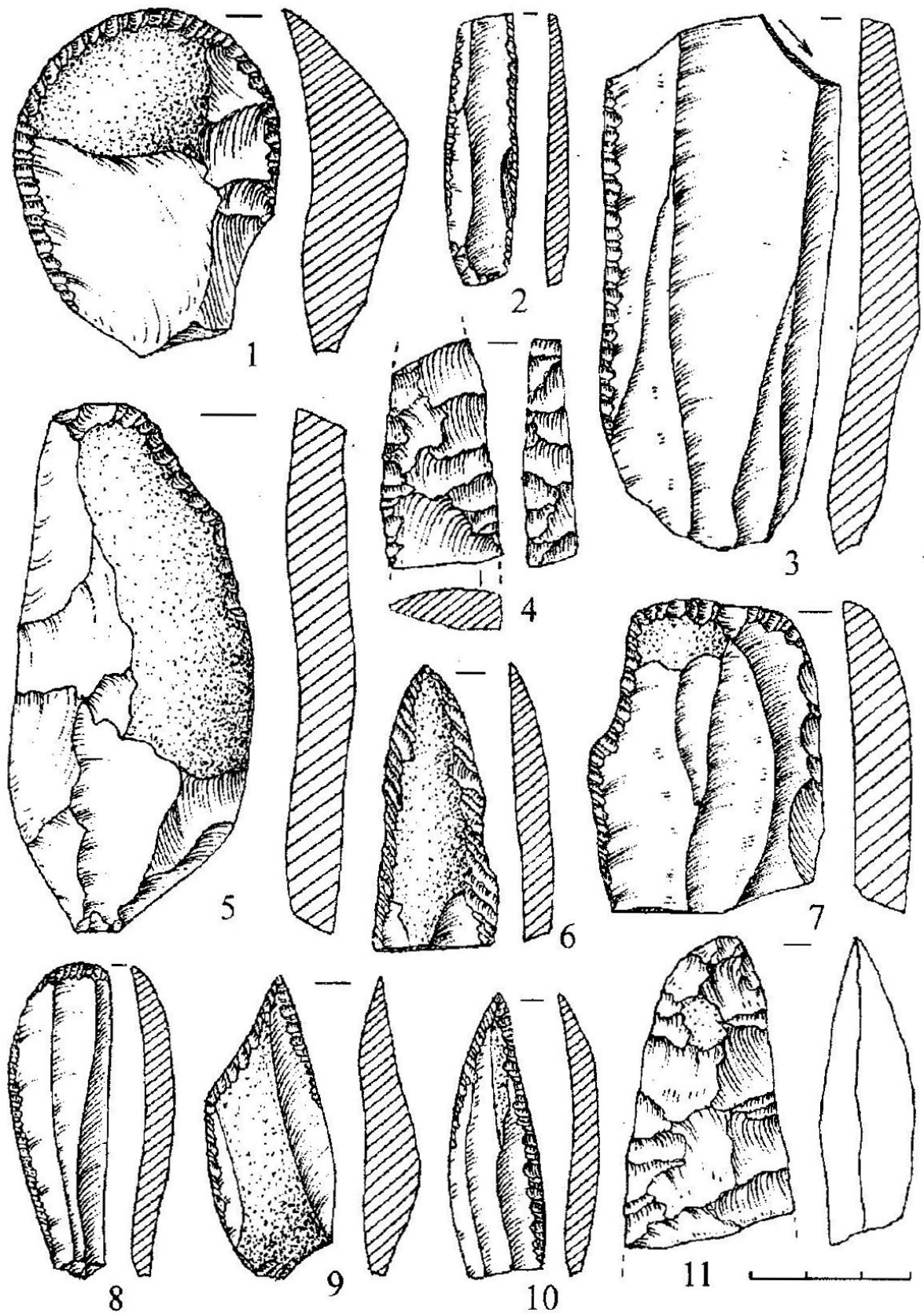


Рис. 2. Крем'яні вироби з урочища Іванцева долина.

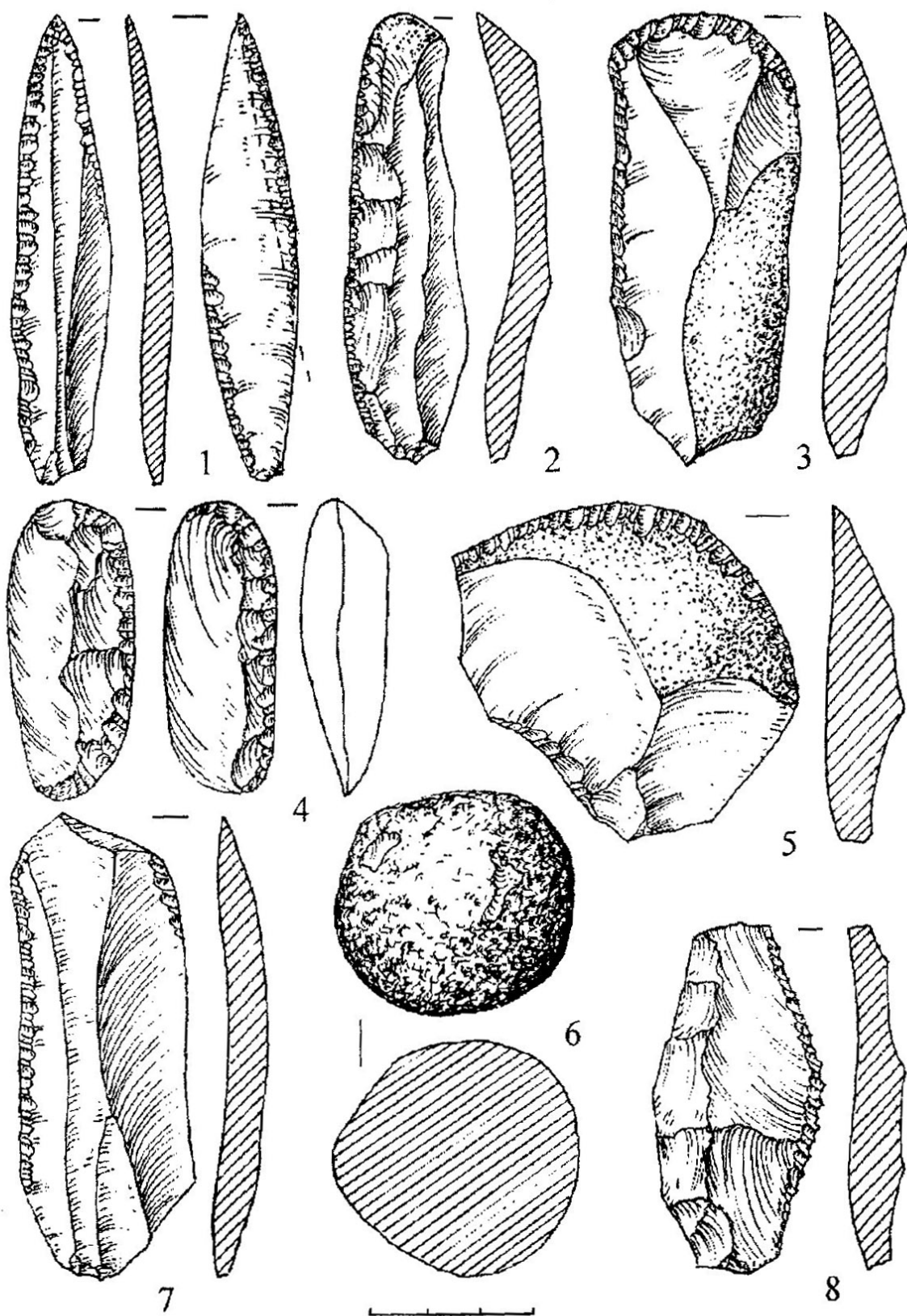


Рис. 3. Крем'яні вироби з урочища Іванцева долина.

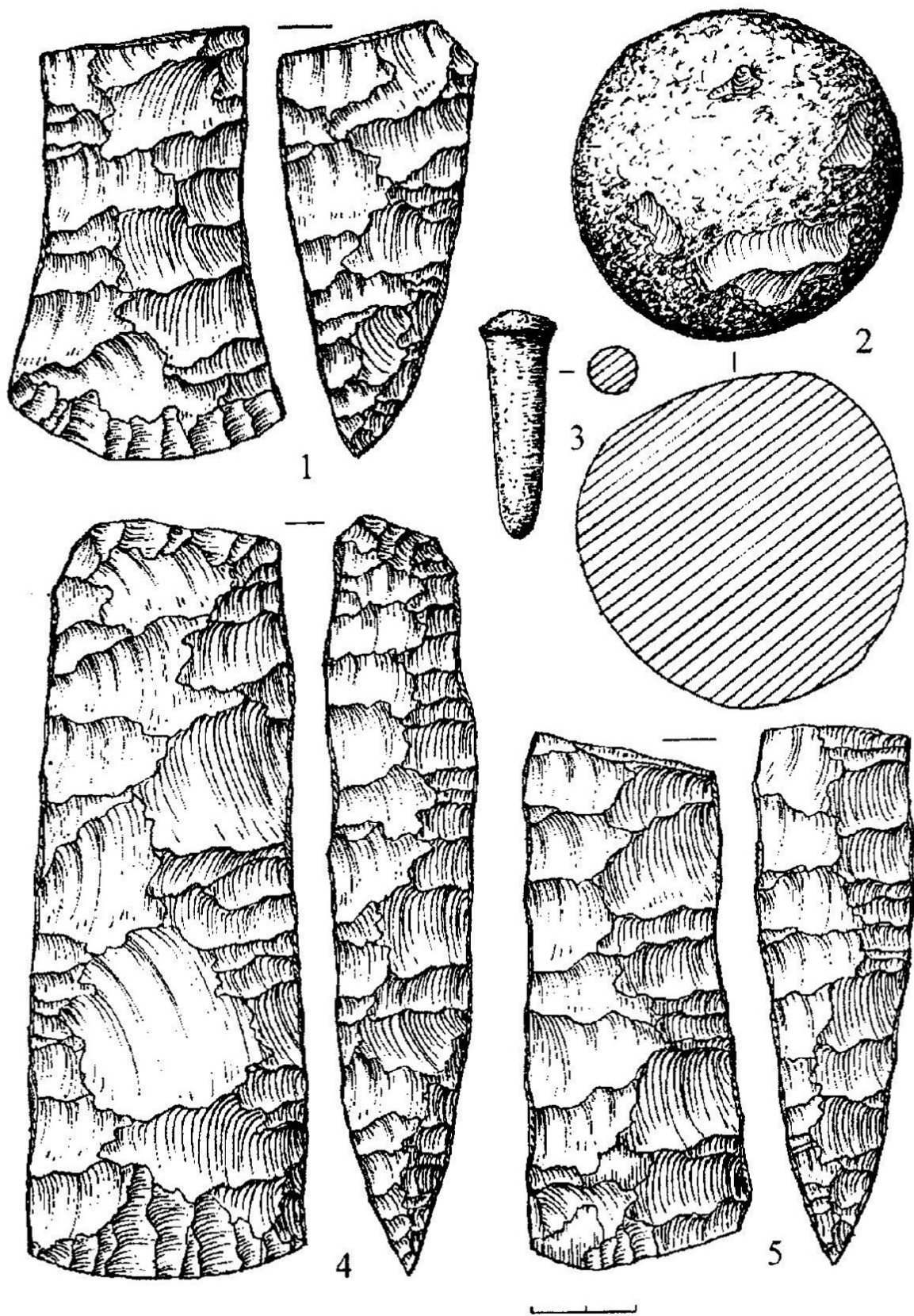


Рис. 4. Крем'яні (1,2,4,5) та кам'яні (3) вироби з урочища Іванцева долина.

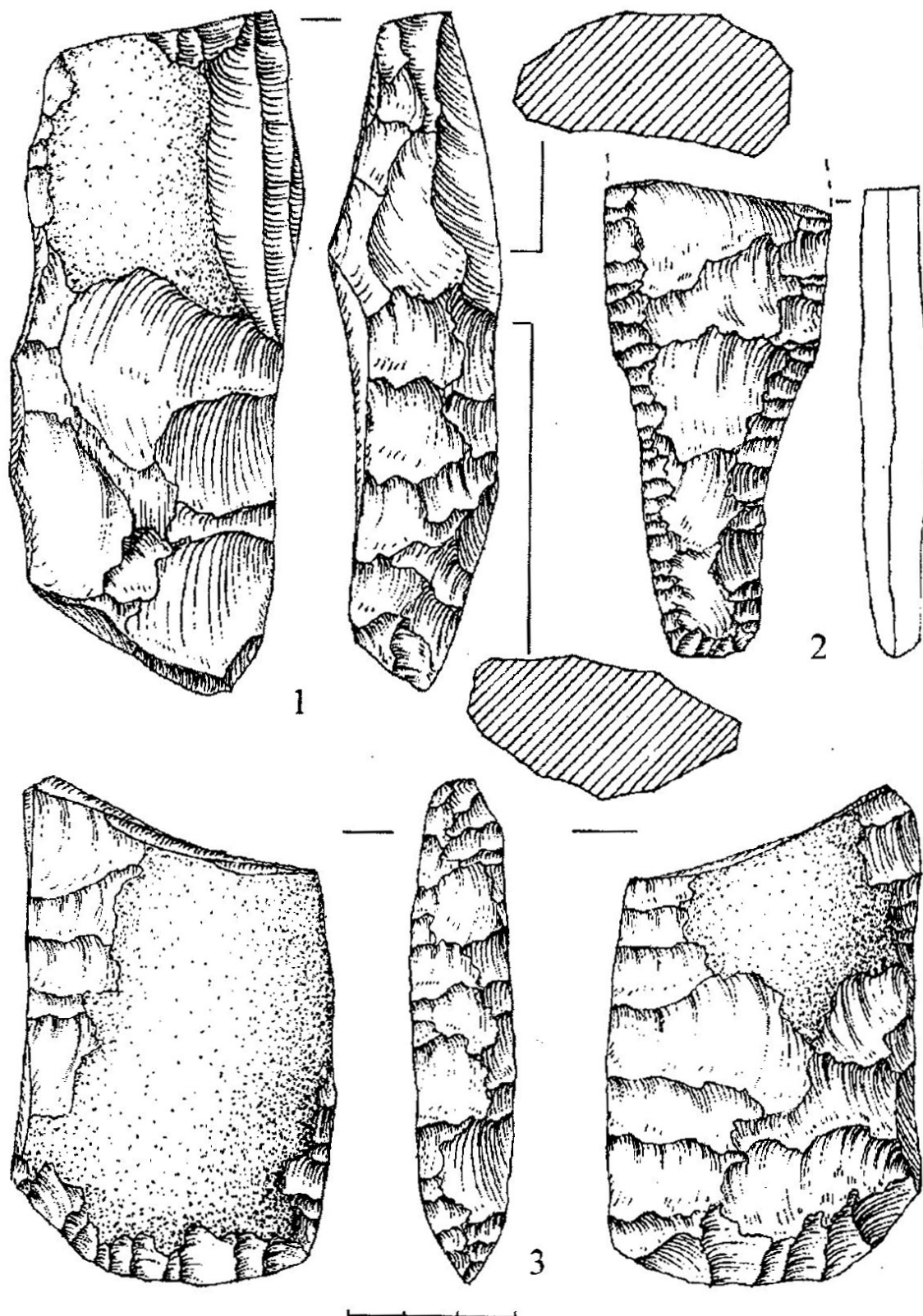


Рис. 5. Крем'яні вироби з урочища Іванцева долина.

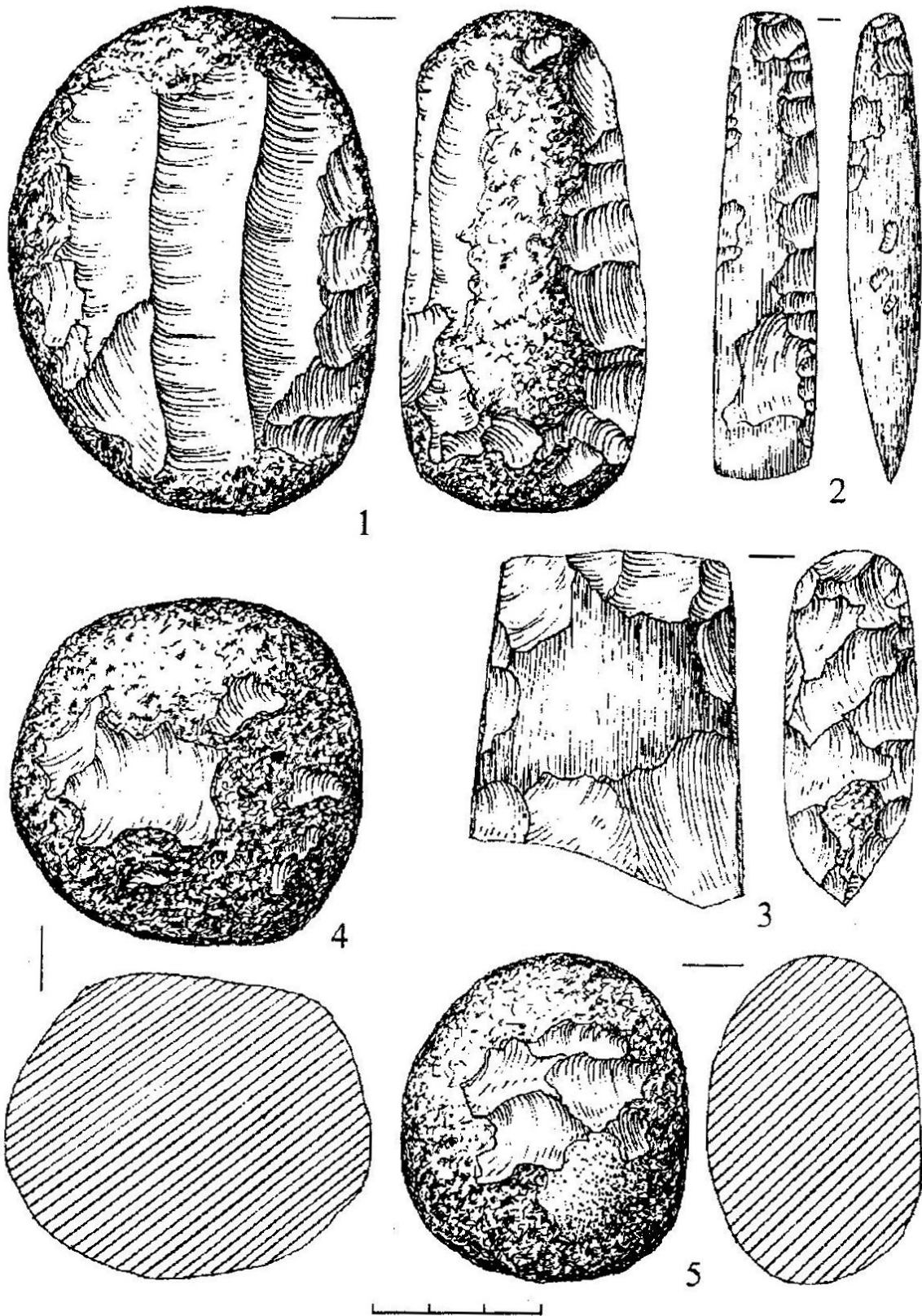


Рис. 6. Крем'яні вироби з урочища Іванцева долина.

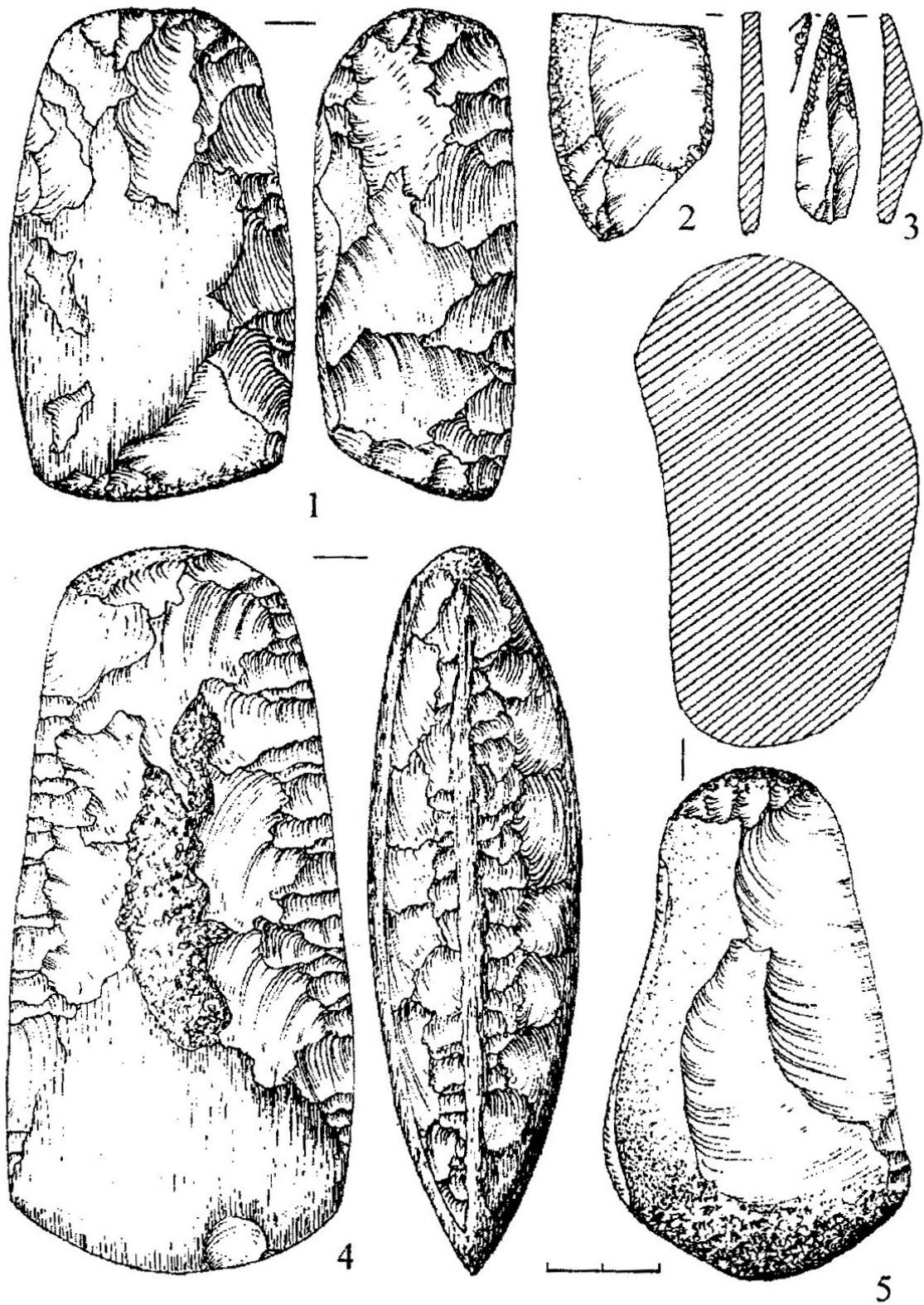


Рис. 7. Крем'яні вироби з урочища Іванцева долина.

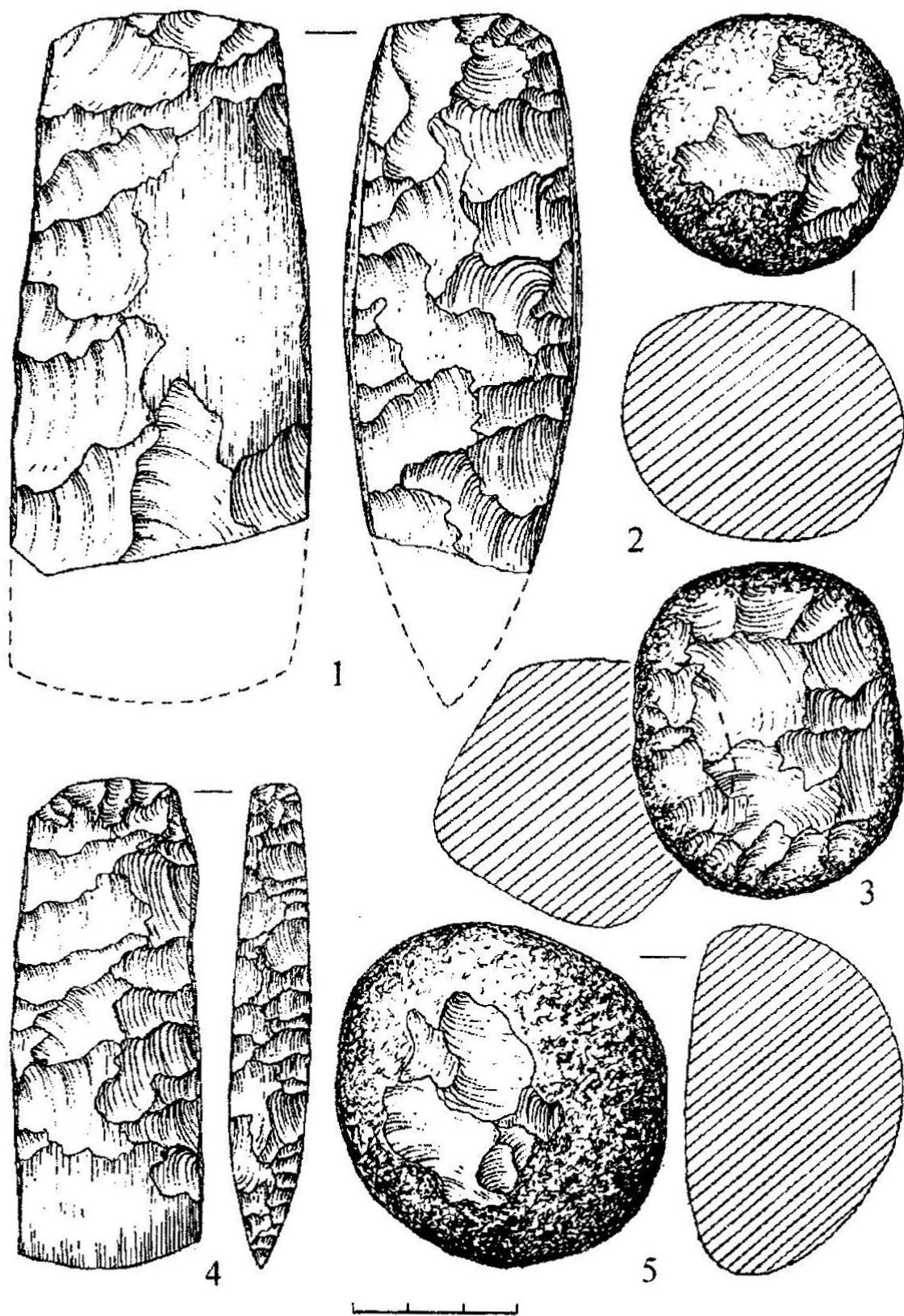


Рис. 8. Крем'яні вироби з урочища Іванцева долина.

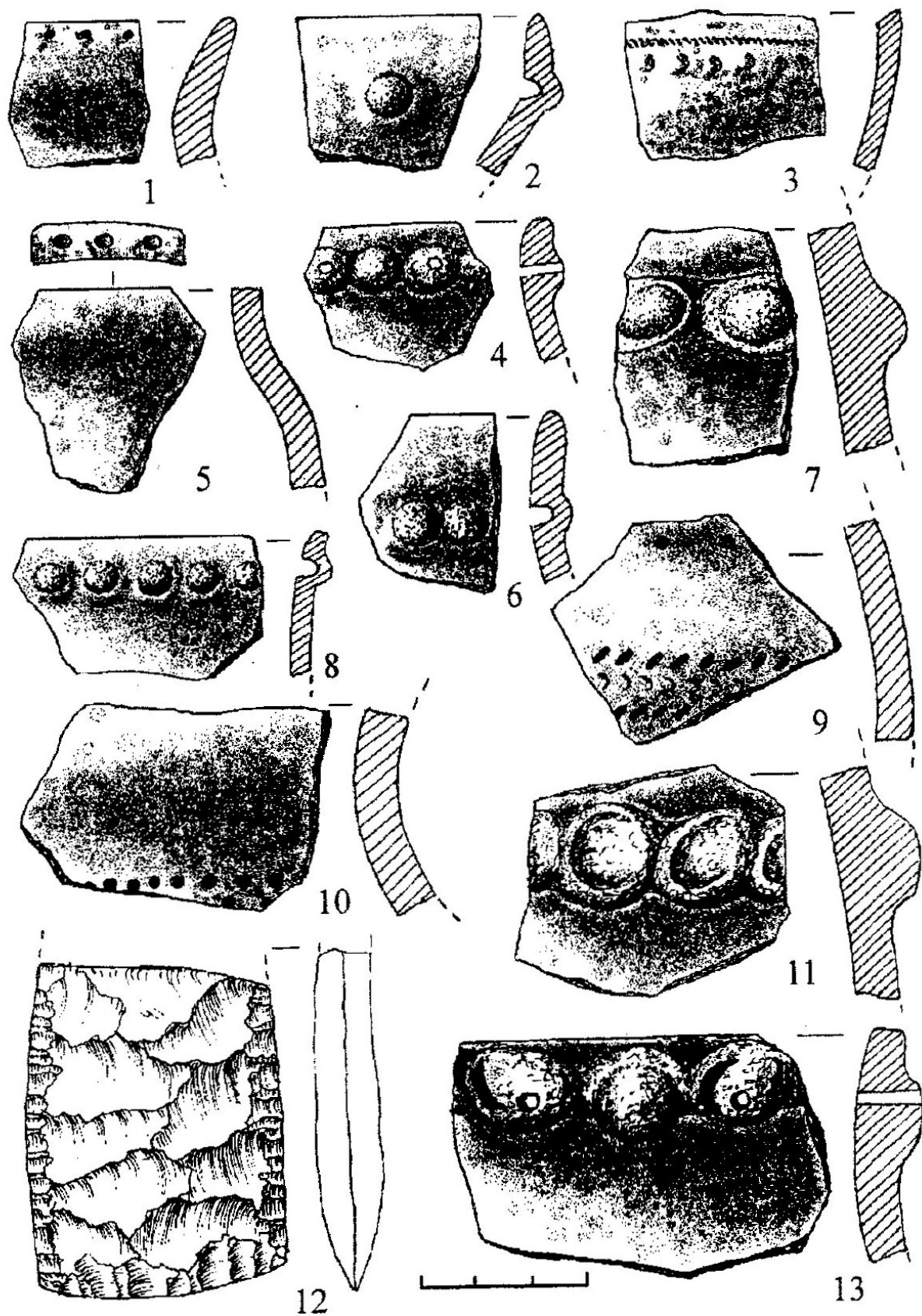


Рис. 9. Керамічні (1-11, 13) та крем'яні (12) вироби з урочища Іванцева долина.

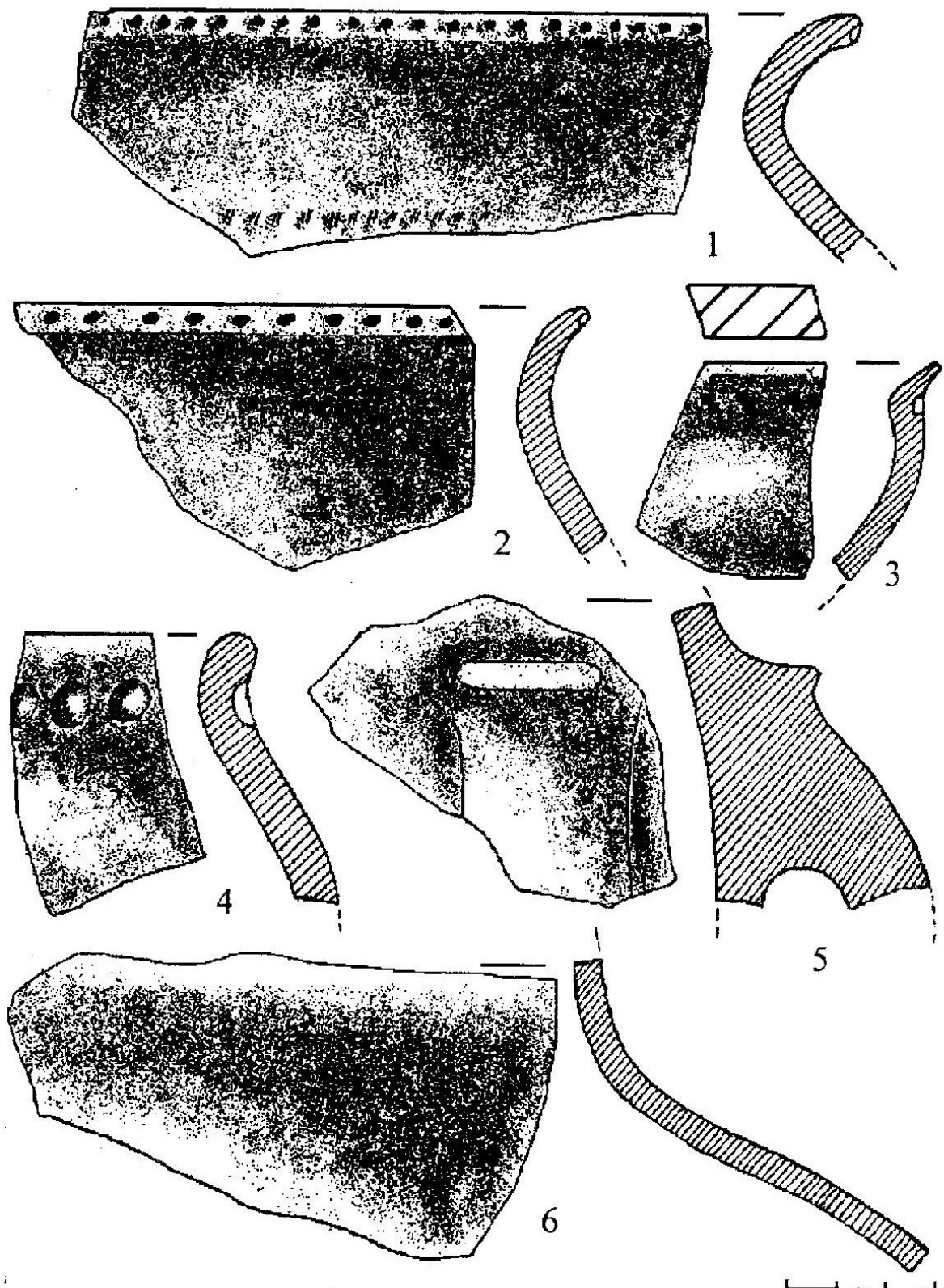


Рис. 10. Керамічні вироби з урочища Іванцева долина.

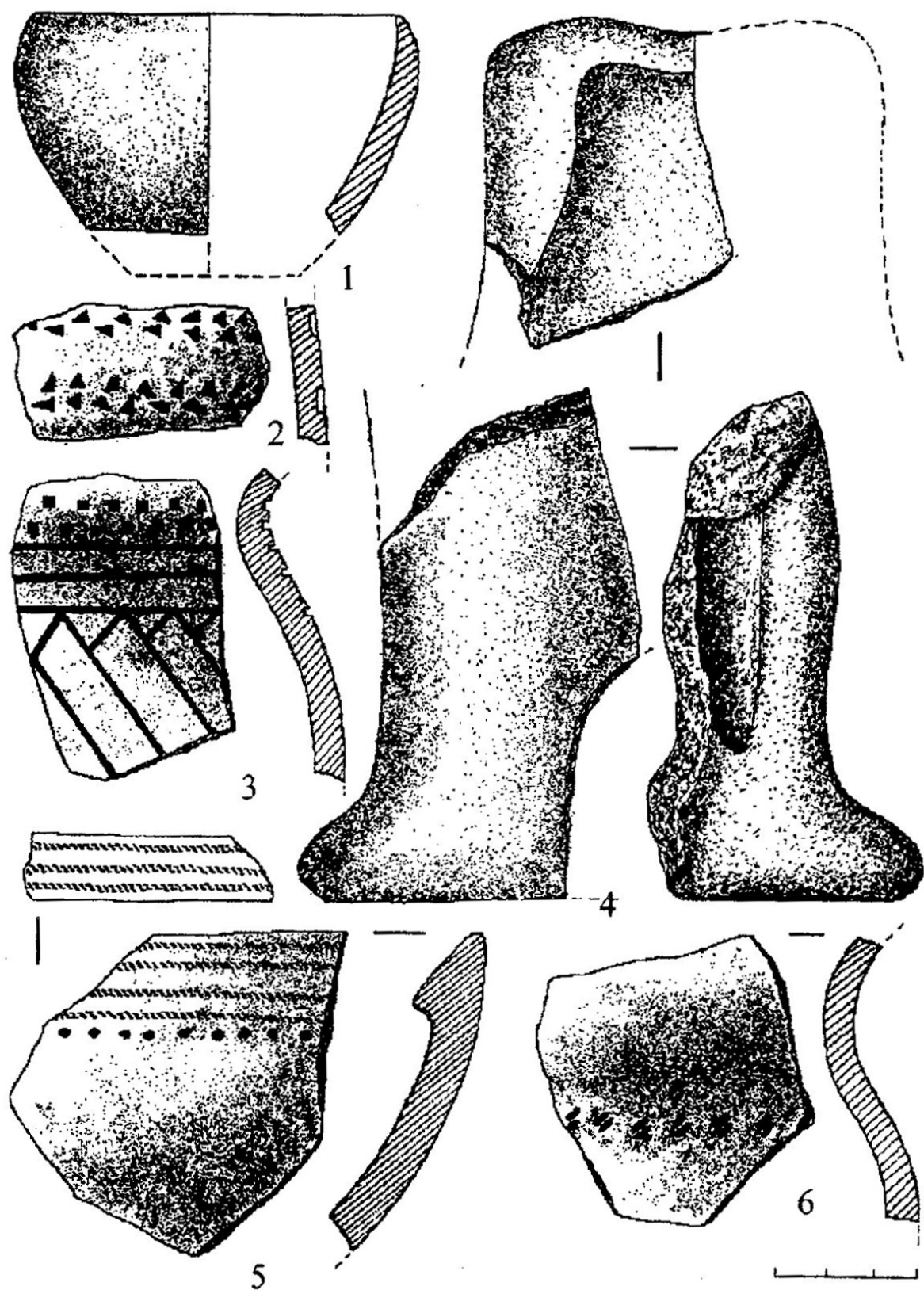


Рис. 11. Керамічні вироби з урочища Іванцева долина.

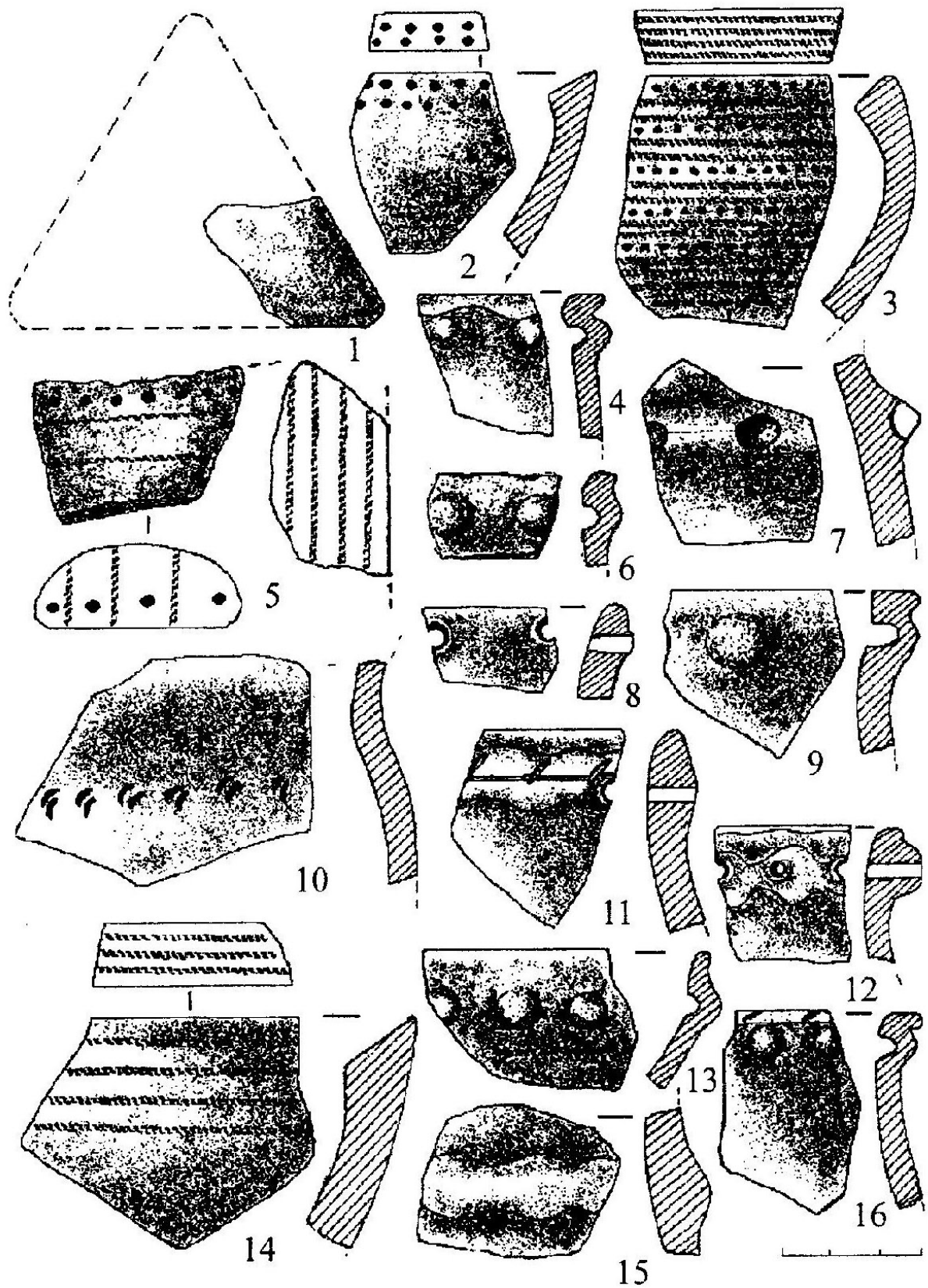


Рис. 12. Керамічні вироби з урочища Іванцева долина.

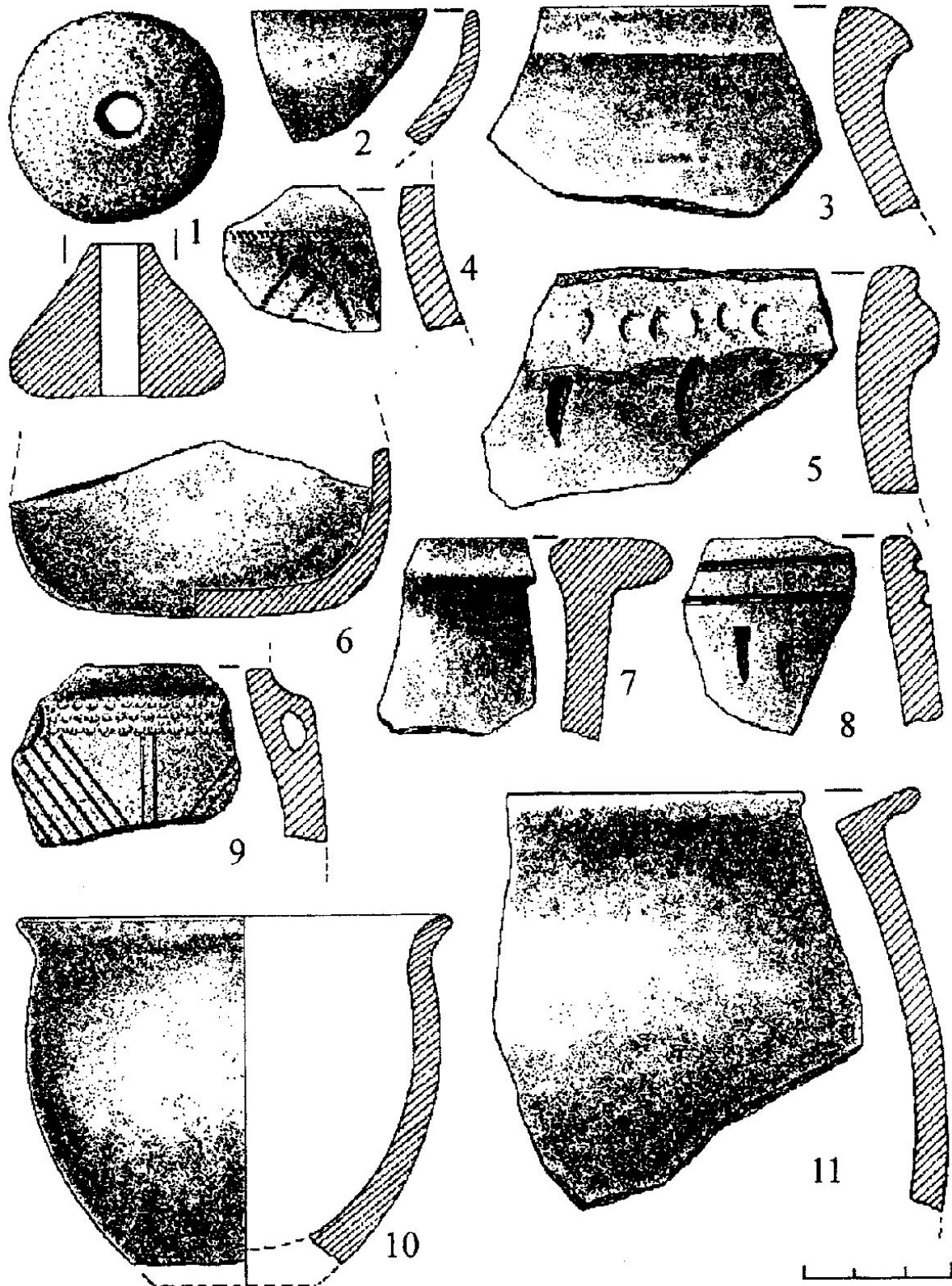


Рис. 13. Керамічні вироби з урочища Іванцева долина.

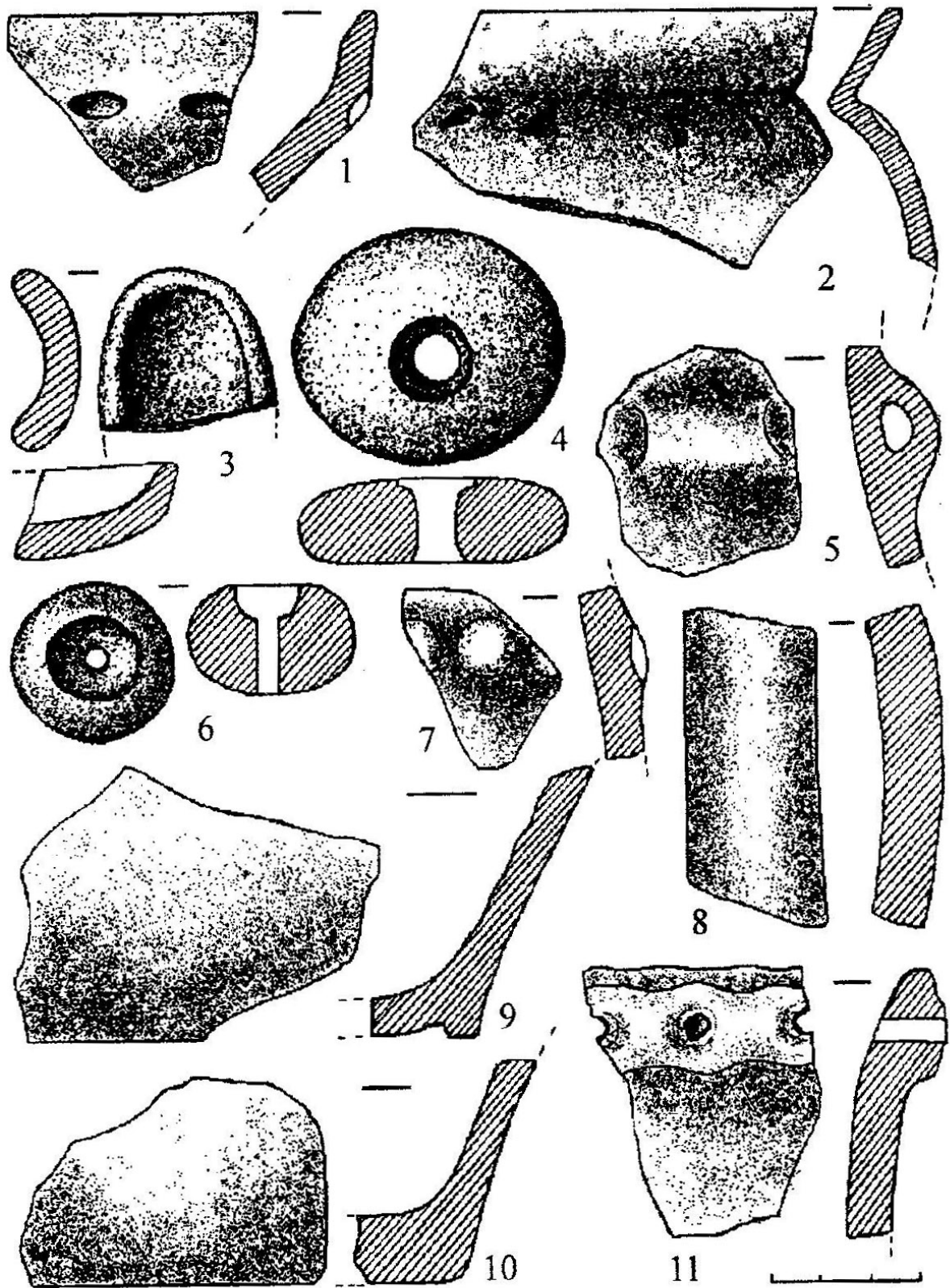


Рис. 14. Керамічні вироби з урочища Іванцева долина.